

ΦΤΙΑΧΝΟΝΤΑΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

ΚΥΠΡΟΣ: Η ΜΑΥΡΗ ΤΡΥΠΑ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ, ΜΕΡΟΣ 1ο

Παλιότερα, στις σελίδες του *antifa* είχαμε καταπιαστεί με όσους -από τους νεότερους «πατέρες» της Ιστορίας, έως τα αντιμαχόμενα γκρουπούσκουλα της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς- συνέβαλαν στο χτίσιμο του μεταπολιτευτικού εθνικού μύθου της «τραγωδίας της Κύπρου», χρησιμοποιώντας ως βασικό αναλυτικό εργαλείο την περίφημη «εξάρτηση».¹

Φταίει το ότι επιμένουμε να διαβάζουμε την κυρίαρχη Ιστορία με μια ταξική και αντεθνική ματιά που μας οδηγεί αναπόφευκτα σε διάφορα «ξεχασμένα» ζητήματα; Φταίει που η ενασχόλησή μας με την εξωτερική πολιτική μάς αποδεικνύει συνεχώς ότι αυτά τα ζητήματα «ξεχνιούνται» ακριβώς γιατί παραμένουν κομβικά για το ελληνικό κράτος; Για να το πούμε απλά, όσο διαβάζουμε ιστορία κι εφημερίδες τόσο σιγουρευόμαστε: όλη η ιστορία του ελληνικού κράτους, ήδη από την ίδρυσή του, διαπερνάται από τη διαχείριση του «κυπριακού».

Προσπαθώντας να διακρίνουμε πίσω από τη συσκοτίση που μας φιλοδώρησαν οι «ειδήμονες» της Ιστορίας, και να μιλήσουμε γι' αυτή τη «διαχείριση», βρεθήκαμε αντιμέτωποι με τα «ιερά» αξιώματα στα οποία βασίζεται η επίσημη ιστορία της Κύπρου με πρώτο και καλύτερο το ότι η Κύπρος ήταν πάντα ελληνική. Από πάντοτε η πλειοψηφία των κατοίκων της άνηκε στο γένος των Ελλήνων, τον περίφημο Ελληνισμό· οι Ελληνοκύπριοι ήταν από πάντα συνειδητά Έλληνες. Αντιμέτωποι με τέτοια αξιώματα, συνειδητοποιήσαμε ότι για να πούμε οτιδήποτε που να βγάζει νόημα, πρέπει να πάμε πίσω στην εποχή που άρχισε να συγκροτείται το ελληνικό κράτος και να εστιάσουμε στους φορείς και τους μηχανισμούς συγκρότησης της εθνικής συνείδησης που λειτούργησαν, ταυτόχρονα με τους μηχανισμούς καταστολής και εξολόθρευσης, σε όλες τις περιοχές που «ενσωμάτωσε» στη μανιώδη εξάπλωσή του.

Στη συνέχεια του κειμένου θα ασχοληθούμε με έναν από αυτούς τους φορείς: την εκπαίδευση. Θα μιλήσουμε για το πώς ο εκπαιδευτικός θεσμός σχεδιάστηκε από το ελληνικό κράτος και πώς υιοθετήθηκε από την κυπριακή Εκκλησία και την αστική τάξη ως το βασικό εργαλείο για τη συγκρότηση ελληνικής συνείδησης.

Η ΚΥΠΡΟΣ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Η Κύπρος, μετά την προσάρτησή της στην οθωμανική αυτοκρατορία το 1571, χωριζόταν σε δύο μιλλέτια (θρησκευτικές κοινότητες). Το μουσουλμανικό μιλλέτ και το χριστιανικό. Η βασική διαφορά τους ήταν ότι οι μη μουσουλμάνοι πλήρωναν κεφαλικό φόρο, έπρεπε να τα βγάλουν πέρα με τις εις βάρος τους άτυπες διακρίσεις και υποχρεούνταν να δείχνουν σεβασμό στους μουσουλμάνους. Η Ορ-

στόχος μας ήταν να καταδείξουμε πως η ενασχόλησή τους με το περίφημο «κυπριακό» στόχευε στην πλήρη συσκοτίση της κομβικότητάς του στην επεκτατική πολιτική του ελληνικού κράτους. Από τότε η επικαιρότητα εναφέρει συνεχώς στη ματιά μας αυτή την κομβικότητα.

θόδοξη Εκκλησία που ανέλαβε τη διατήρηση της κοινωνικής ειρήνης στο χριστιανικό μιλλέτ, έλαβε σημαντικά προνόμια κι επανέκτησε μεγάλο μέρος της περιουσίας της που είχε χάσει την περίοδο της Ενετοκρατίας.

Ταυτόχρονα όμως η κοινωνία του νησιού ήταν και ταξικά διαχωρισμένη. Από τη μία ήταν το ασκέρι: η μεικτή ανώτερη τάξη που αποτελούνταν από όσους είχαν επίσημη θρησκευτική ή εκτελεστική εξουσία (αξιωματούχοι, στρατιωτικοί, δημόσιοι υπάλληλοι, κληρικοί και ουλεμάδες) και που απαλλάσσονταν από όλους τους φόρους. Από την άλλη ήταν οι ραγιάδες: όλοι οι υπήκοοι, μουσουλμάνοι και μη, που πλήρωναν αναλογικά τους φόρους. Όπως ήταν φυσικό, τόσο η μουσουλμανική όσο και η χριστιανική εκπαίδευση έως τότε ουσιαστικά στόχευαν στην παραγωγή στελεχών που θα προασπίζονταν τις εκατέρωθεν δομές εξουσίας.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα η οθωμανική αυτοκρατορία βρέθηκε σε μια παρατεταμένη οικονομική, στρατιωτική και πολιτική κρίση την οποία προσπάθησε να ξεπεράσει προβαίνοντας σε ριζοσπαστικές μεταρρυθμίσεις. Στην Κύπρο αφαίρεσε, σταδιακά, μεγάλα κομμάτια της διοίκησης από τους μουσουλμάνους αξιωματούχους και τα παρέδωσε στην Εκκλησία. Με τη μεταρρύθμιση του 1754, οι επίσκοποι επιφορτίστηκαν με τη «φοροδιανομή και φοροείσπραξη, τη λειτουργία σχολείων, την απονομή δικαιοσύνης σε αγρονομικά ζητήματα».² Ο Αρχιεπίσκοπος δε, αναγνωρίστηκε ως άμεσος πολιτικός εκπρόσωπος των ραγιάδων στην Υψηλή Πύλη, υπερφαλαγγίζοντας τον διοικητή του νησιού. Όλα τα παραπάνω ανέδειξαν την κυπριακή Εκκλησία σε πολιτικο-διοικητικό κέντρο της οθωμανικής εξουσίας και επέβαλαν de facto το Αυτοκέφαλό της.

Ταυτόχρονα, και εν μέρει λόγω αυτών των αλλαγών, στην αγροτική κοινωνία της Κύπρου άρχισε να αναδύεται μια νέα αστική τάξη. Απαρτιζόταν κατά κύριο λόγο από ανώτερα μέλη του κλήρου, από φίλους τους που πλούτισαν ως διεκπεραιωτές των νέων διευρυμένων «υποχρεώσεων»,³ καθώς και από όσους εξελίχθηκαν από μεταφραστές και μεσάζοντες των διαφόρων προξενείων και ξένων εμπόρων σε εμπόρους με άκρες. Βέβαια, θεμέλιος λίθος αυτής της αναδυόμενης αστικής τάξης δεν ήταν το εμπόριο παρ' όλη την ανάπτυξή του. Θεμέλιος λίθος ήταν οι τοκογλύφοι. Δικηγόροι, έμποροι, πρόξενοι, μεγαλοτσιφλικάδες κι Εκκλησία θησαύριζαν δανείζοντας χρήματα στον αγροτικό πληθυσμό και διε-

Αφίσα για τα 200 χρόνια του Παγκύπριου Γυμνασίου. Προφανώς τα χρόνια μετράνε από την ίδρυση της Ελληνικής Σχολής το 1812.

ΠΑΓΚΥΠΡΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΟ: ΧΤΙΖΟΝΤΑΣ ΚΑΡΙΕΡΑ ΣΤΟ ΕΚΚΟΛΑΠΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Το πιο γνωστό εκπαιδευτικό ίδρυμα, το Παγκύπριο Γυμνάσιο, ιδρύθηκε το 1893 και ήταν ουσιαστικά μια αναβάθμιση της Ελληνικής Σχολής που είχε ιδρύσει ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος στη Λευκωσία το 1812. Το πρώτο δημόσιο Γυμνάσιο είχε θέσει ρητά τους στόχους της ελληνοκυπριακής εκπαίδευσης: «υπέρτατο χρέος της εκπαίδευσης είναι να συντηρήσει και να διαφυλάξει πάση θυσία τον ελληνικό χαρακτήρα των σχολείων, ώστε να καλλιεργούν και να αναπαράγουν απρόσκοπτα την εθνική ταυτότητα και ιδεολογία».⁴ Και όντως, το Παγκύπριο Γυμνάσιο αποδείχθηκε μια ασταμάτητη μηχανή μαχητικού εθνικισμού. Σε όλα τα μετέπειτα γεγονότα, από την εξέγερση του 1931 έως τη στελέχωση της ΕΟΚΑ, οι μαθητές του πρωτοστατούσαν.

Οι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου Αθηνών που πέρασαν από τις έδρες των κυπριακών σχολείων ήταν αναρίθμητοι. Αν εστιάσουμε μόνο στο Παγκύπριο Γυμνάσιο θα δούμε ότι μεταξύ 1893 και 1960 το 35% των 428 καθηγητών ήταν ελλαδίτες· ενώ από τους 14 γυμνασιάρχες, ελλαδίτες ήταν οι 12.⁵ Καθώς ο μαζικός εξελληνισμός μέσω της εκπαίδευσης ήταν έργο κομβικής σημασίας, οι περισσότεροι από αυτούς εκτός από την εθνική συνείδηση των μαθητών έχτιζαν και τη δική τους καριέρα. Στις πλαϊνές στήλες ενδεικτικά αναφέρομε κάποιους.

δικώντας το μεγαλύτερο κομμάτι της παραγωγής τους που κατόπιν ή πουλούσαν στην Κύπρο ή εξήγαγαν· έτσι αναπτυσσόταν το εμπόριο σε πόλεις και λιμάνια. Στις πάμπολλες περιπτώσεις αδυναμίας αποπληρωμής προέβαιναν σε κατάσχεση της όποιας μικρής ιδιοκτησίας (γη, ζώα, εργαλεία), μετατρέποντας συνεχώς φτωχούς αγρότες σε εργάτες γης. Καθώς όλοι οι επίσκοποι εξασκούσαν το θεάρεστο λειτουργήμα του τοκογλύφου τα βακούφια έγιναν οι μεγαλύτεροι ιδιοκτήτες γης στην Κύπρο.

Η γιγάντωση του ρόλου της Εκκλησίας, με την οικονομική και πολιτική ισχύ που συνεπαγόταν, οδηγούσε σε ανταγωνισμό και προστριβές με τη μουσουλμανική διοικητική ελίτ που έβλεπε τη θέση της να υποβαθμίζεται. Όταν, το 1821, ξέσπασε η επανάσταση στην Πελοπόννησο, ο τότε Κυβερνήτης της Κύπρου Μεχμέτ Κουτσούκ βρήκε την ευκαιρία κι διόγκωσε τα περί εμπλοκής του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού στην επανάσταση. Με την άδεια του Σουλτάνου οργάνωσε εκατοντάδες εκτελέσεις των πιο επιφανών χριστιανών και δημεύσεις των περιουσιών τους. Έτσι η χριστιανική ελίτ αποδυναμώθηκε σημαντικά και τα προνόμια και η ισχύς της συρρικνώθηκαν. Ταυτόχρονα, η Εκκλησία άρχισε να υπόκειται σε ελέγχους που έως τον 19ο αιώνα ήταν σχεδόν ανύπαρκτοι και μεγάλο μέρος της κρατικής φοροείσπραξης ξαναπέρασε σε οθωμανούς αξιωματούχους.

Εδώ μπορούν ίσως να εντοπιστούν κι οι ρίζες του ζητήματος της «Ένωσης». Οι ευκαιρίες που υποσχόταν ένα μικρό, αλλά επιθετικό, ελληνικό κράτος που θα αναβάθμιζε άρδην τους χριστιανούς υπηκόους του μεγεθύνονταν από την αναντίστοιχη αντίδραση της παρακμάζουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η επίθεση στη χριστιανική ελίτ που αντικατόπτριζε τους εσωτερικούς ανταγωνισμούς για τον καταμερισμό ισχύος ήταν ένα κομβικό σημείο. Παρόλο που στις επόμενες δεκαετίες η Εκκλησία αναβαθμίστηκε και επανέκτησε τα περισσότερα προνόμια της, η αστική τάξη που είχε ξεκινήσει να σχηματίζεται γύρω από τις εξουσίες της, άρχισε όλο και πιο ανοικτά να προωθεί την ιδέα της ένωσης με το ελληνικό κράτος. Ταυτόχρονα, άρχισε να συνδέεται όλο και περισσότερο με τις δομές του και τα συμφέροντά του. Στα χρόνια που ακολούθησαν, πλήθος εύπορων Ελληνοκυπρίων συνέρρευσαν στην Ελλάδα, απέκτησαν ελληνική υπηκοότητα και γύρισαν στην Κύπρο ζητώντας «ως ελεύθεροι Έλληνες να τεθούν υπό την προστασία των ευρωπαϊκών προξενείων».⁶

Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΟΝ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟ

Οι μεγαλεπήβολοι στόχοι του ελληνικού κράτους είχαν διατυπωθεί ήδη από το 1827 -δηλαδή πριν ακόμα από την ίδρυσή του- από τον μετέπειτα κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Μεταξύ των στόχων αυτών συγκαταλέγονταν ρητά και η Κύπρος.⁷ Μπορεί το δόγμα της Μεγάλης Ιδέας να επισημοποιήθηκε το 1844, αλλά τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής μπορεί κανείς να τη δει σε ό,τι έκανε το ελληνικό κράτος ήδη από την ίδρυσή του. Ήταν αυτή η επεκτατική του πολιτική που τελικά το οδήγησε, μετά και την αποτυχημένη εκστρατεία του στα ενδότερα της Μικράς Ασίας, να είναι τρεις φορές μεγαλύτερο σε έκταση και δύο σε πληθυσμό.

Και ήταν μια πολιτική που εκτός από τις βίαιες πολεμικές συγκρούσεις περιελάμβανε και πιο ήπιες και έμμεσες μεθόδους. Η οργάνωση διαφόρων θεσμών όπως η εκπαίδευση βάσει των σχεδιασμών του υπουργείου Εξωτερικών ήταν μία από αυτές.

Συγκεκριμένα, το νεοσύστατο κράτος εξέδωσε τρία διαδοχικά διατάγματα που αφορούσαν την οργάνωση της εκπαίδευσης. Το 1834 για την οργάνωση των δημοτικών σχολείων, το 1836 για την ίδρυση και λειτουργία ελληνικών σχολείων και γυμνασίων και τέλος, το 1837 για την ίδρυση και λειτουργία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στόχος και αποτέλεσμα αυτών των διαταγμάτων ήταν να ανατραπεί η όποια εκπαιδευτική αυτονομία είχαν οι εκτός Ελλάδας ελληνόφωνες χριστιανικές κοινότητες και να υιοθετηθεί ένα ενιαίο εθνικό πρότυπο, το οποίο απέβλεπε στην απρόσκοπτη παραγωγή εθνικής συνείδησης. Σύμφωνα με έναν «ειδικό» επί του θέματος,

με την ανάληψη κρατικής ευθύνης για την εκπαίδευση η Ελληνική Κυβέρνηση έστειλε το μήνυμα σε όλο τον αλύτρωτο ελληνισμό πως η εκπαίδευση ήταν υψηλή εθνική προτεραιότητα και ένα εθνικό στοίχημα γι' αυτήν. Ταυτόχρονα πρόβαλλε τα σχολεία του Εθνικού Κέντρου ως εθνικά πρότυπα, τα οποία τα σχολεία του αλύτρωτου ελληνισμού έπρεπε να ακολουθήσουν. Το αποτέλεσμα ήταν να ενισχυθούν οι ιδεολογικοί και πρακτικοί λόγοι για συμμόρφωση των αλύτρωτων προς τις εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες του Εθνικού Κέντρου.⁸

Η πρακτική απόληξη αυτών των διαταγμάτων ήταν μια τεραστίου μεγέθους σταυροφορία «διάδοσης των ελληνικών γραμμάτων και του πολιτισμού» (δηλαδή καταφανούς εξελληνισμού) σε όλες τις περιοχές της οθωμανικής επικράτειας που βρίσκονταν εντός του άμεσου ενδιαφέροντος του ελληνικού κράτους ως περιοχές του περίφημου ελληνισμού (δηλαδή ως μελλοντικές κτήσεις). Η εθνική οργάνωση της εκπαιδευτικής εξαπλώθηκε τόσο με άμεση κρατική χρηματοδότηση όσο και με έμμεση: με τη συνεισφορά της Εκκλησίας, των κατά τόπους προξενείων και κυρίως με την ίδρυση ποικίλων ιδιωτικών συλλόγων που λειτουργούσαν ως το μακρύ χέρι του υπουργείου Εξωτερικών.

Μετά το 1870, η παρέμβαση του ελληνικού κράτους στα εκπαιδευτικά πράγματα στην περιοχή της Μακεδονίας μεθοδεύτηκε με τη χρηματοδότηση σχολείων, την κάλυψη της μισθοδοσίας εκπαιδευτικών, την επιλογή διδακτικού και βοηθητικού προσωπικού, τη συγκρότηση ενός δικτύου εποπτείας του σχολικού χώρου, την παροχή υποτροφιών, τη σύσταση ή τον έλεγχο Διδασκαλείων και την αναγνώριση της ισοτιμίας των Γυμνασίων της Μακεδονίας με τα αντίστοιχα της Ελλάδας.⁹

Όσο κι αν αποσιωπάται από τους διάφορους αριστερούς, δεξιούς, καταξιωμένους ή επίδοξους κυριολόγους, η ίδια ακριβώς στρατηγική εφαρμόστηκε και στην περίπτωση της Κύπρου.

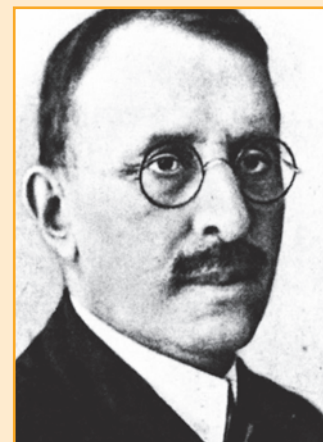
Όπως είδαμε, η οθωμανική εξουσία εδραιωνόταν ως η ελίτ που στελέχωνε τον κρατικό μηχανισμό και της οποίας η δύναμη πήγαζε πρωτίστως από την πολιτική της θέση. Η οικονομική της ευμάρεια δε, συνδεόταν άμεσα με αυτή. Ειδικά από το 1821 και έπειτα η ελίτ αυτή ήταν στο μεγαλύτερο ποσοστό της μουσουλμανική, γεγονός που οδηγούσε και τη μουσουλμανική εκπαίδευση να οργανώνεται έτσι

Ο Δημήτρης Σάρρος από τα Ζαγόρια διετέλεσε γυμνασιάρχης στο Παγκύπριο κάπου μεταξύ 1897 και 1901.¹⁰ Μετά συνέχισε τη σταδιοδρομία του ως γυμνασιάρχης σε Μακεδονία και Θράκη έως το 1909, όταν κι έγινε μέλος του μακεδονικού κοιμητώριου και συμμετείχε στον «μακεδονικό αγώνα». Πήρε μεταγραφή στην Κωνσταντινούπολη έως το 1923. Το 1926 έγινε σύμβουλος στο υπουργείο Παιδείας.

Ο Μιχαήλ Βολονάκης από τη Σύμη ήταν γυμνασιάρχης από το 1896 έως το 1911. Αμέσως μετά έγινε Γενικός Γραμματέας του υπουργείου Παιδείας (1912-1917). Κατόπιν, «αγωνίσθηκε» για την ένωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα, ενώ η Ακαδημία Αθηνών του απένειμε μετάλλιο και το Πανεπιστήμιο Αθηνών τον έκανε καθηγητή και κοσμήτορα.

Ο Κωνσταντίνος Αμαντός από τη Χίο μετά από έναν χρόνο θητείας (1911-1912) στο Παγκύπριο, είχε μια ανάλογη καριέρα: συγγραφέας εθνικόφρονος ιστορίας, καθηγητής και κοσμήτορας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση Πλαστήρα.

Ο Στίλπων Κυριακίδης από την Κομοτηνή, διάδοχος του Άμαντου έως το 1914, εξελίχθηκε σε έναν από τους πατέρες της ελληνικής λαογραφίας, με έμφαση στη Βόρεια Ελλάδα. Έγινε πρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και επί Μεταξά ιδρυτικό μέλος της Εταιρίας Μακεδονικών Σπουδών.

Εκτός από τους εκπαιδευτικούς του Παγκύπριου Γυμνασίου, βέβαια, υπήρχαν κι άλλοι με παρόμοια ανέλιξη. Ο Μελέτιος Μεταξάκης από την Κρήτη έγινε Μητροπολίτης Κιτίου το 1910, όταν και ίδρυσε το Παγκύπριο Ιεροδιδασκαλείο και το Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας. Μετά την προσφορά του στην Κύπρο συνεργάστηκε με το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών και τον Ίωνα Δραγούμη όσον αφορούσε τη διάσπαση του Οικουμενικού Πατριαρχείου μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους. Η ανοδική του πορεία τον οδήγησε βραχυπρόθεσμα στον Οικουμενικό Θρόνο. Κατέληξε Πατριάρχης Αλεξανδρείας και πάσης Αφρικής, πόστο από το οποίο οργάνωσε τη «σύγχρονη ορθόδοξη ιεραποστολή στην αφρικανική ήπειρο».

ώστε να παράγει ικανά στελέχη για τον κρατικό μηχανισμό. Αντιθέτως, η ανερχόμενη κυπριακή αστική τάξη που βασιζόταν στην τοκογλυφία και το εμπόριο και που στη μεγάλη της πλειοψηφία ήταν χριστιανική, έβλεπε πως για τις ανάγκες της η εκπαίδευση έπρεπε να προσανατολιστεί άμεσα προς το εμπόριο και τις συναφείς δραστηριότητες. Ταυτόχρονα ένιωθε όλο και πιο πολύ να ασφυκτιά σε αυτό το καθεστώς όπου η διεύρυνσή της και η οικονομική της ανάπτυξη δεν μπορούσαν να μεταφραστούν και στην ανάλογη πολιτική ισχύ. Κι όσο ασφυκτιούσε, τόσο περισσότερο έβλεπε την ένωση με το ελληνικό κράτος ως διέξοδο.

Η υιοθέτηση λοιπόν των ελληνικών προτύπων εκπαίδευσης δεν ήταν κάτι που επιβλήθηκε, αλλά αντίθετα είχε τη στήριξη της κυπριακής Εκκλησίας και της αστικής τάξης. Εξυπηρετούσε, δηλαδή, τα συμφέροντά τους εις διπλούν. Πρώτον, γινόταν προφανές πως αν η ελληνοκυπριακή αστική τάξη ήθελε να εδραιωθεί, έπρεπε να βρει για τους γόνους της άλλες μορφές εκπαίδευσης και να αφήσει πίσω της τα ελάχιστα κι απαρχαιωμένα εκκλησιαστικά διδασκαλεία. Δεύτερον, η εμπέδωση της ελληνικής εθνικής συνείδησης, τόσο στα παιδιά των αστών όσο και στον ευρύτερο χριστιανικό πληθυσμό, ήταν κομβικής σημασίας για την προώθηση της Ένωσης. Καθώς μάλιστα χωρίς την εν λόγω υιοθέτηση ήταν αδύνατη όχι μόνο κάθε ελληνική χρηματοδότηση, αλλά και η εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών για τους αποφοίτους των κυπριακών σχολείων, η εξέλιξη ήταν προφανής. Η Σχολική Επιτροπή Λευκωσίας, λοιπόν, βάλθηκε να προωθεί με ζέση τα εισαχθέντα πρότυπα:

Ίδρυσε παρθεναγωγεία, ελληνικά σχολεία και διδασκαλείο, στελέχωσε για πολλά χρόνια, πριν ιδρύσει το δικό της διδασκαλείο, τα δημοτικά της σχολεία με απόφοιτους των διδασκαλείων της Ελλάδας, τα παρθεναγωγεία της με απόφοιτους του Αρσακείου και την Ελληνική Σχολή με απόφοιτους του Πανεπιστημίου Αθηνών, εφάρμοσε τα εισαγόμενα κάθε φορά αναλυτικά προγράμματα και διδακτικές προσεγγίσεις των σχολείων της Ελλάδας και χρησιμοποίησε πάντοτε τα εγκεκριμένα εγχειρίδια.¹¹

Όπως φαίνεται από το παραπάνω απόσπασμα, τις πρώτες δεκαετίες της οργανωμένης κοσμικής εκπαίδευσης στην Κύπρο, τα εκπαιδευτικά ιδρύματά της βρέθηκαν εξ ανάγκης και κατ' επιλογή να στελεχώνονται από απόφοιτους των ελληνικών ιδρυμάτων. Το ελληνικό κράτος από τη μεριά του, πιστό στην επεκτατική του στρατηγική, στήριξε με όλα τα μέσα αυτή τη σύμπλευση που γεννούσε την εθνική συνείδηση. Όχι μόνο έστελνε το απαραίτητο προσωπικό για να ενσταλάξει αυτή τη γνώση, αλλά επίσης έστελνε δωρεάν διδακτικά βιβλία και εκπαιδευτικό υλικό, αναγνώρισε τα κυπριακά σχολεία ως ισοδύναμα με τα ελληνικά δημόσια σχολεία κι ενθάρρυνε τη φοίτηση Κυπρίων στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αργότερα, επί αγγλοκρατίας, έφτασε να δίνει και συντάξεις σε Ελληνοκύπριους δασκάλους που δεν έπαιρναν από το βρετανικό κράτος.

Ειδικά το Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο από την ίδρυσή του το 1837 είχε δεδηλωμένο στόχο «να βοηθήσει τον ελληνισμό να εξορμήσει προς την Ανατολή και να συμβάλει στο φωτισμό της»,¹² έπαιξε κομβικό ρόλο στη στελέχωση των κυπριακών σχολείων. Και βέβαια, αυτή η προσφορά των εθνικόφρονων νέων εκπαιδευτικών δεν έμενε χωρίς ανταμοιβή. Ένα σημαντικό ποσοστό από αυτούς, ειδικά οι πιο υψηλόβαθμοι, συνήθως επέστρεφαν στην Ελλάδα και εξελίσσονταν σε καταξιωμένους συγγραφείς, ακαδημαϊκούς, κρατικά στελέχη, ενίοτε και σε υπουργούς Παιδείας. Τα παραδείγματα πολλά, όπως μπορείτε να δείτε στις πλαινές στήλες. Ήταν μια συνθήκη που δεν έπαψε να ισχύει ακόμα και όταν άρχισαν να «παράγονται» αυτόχθονες εκπαιδευτικοί: είτε Κύπριοι απόφοιτοι του Πανεπιστημίου Αθηνών είτε αργότερα των κυπριακών διδασκαλείων.

Εκτός από την άμεση εμπλοκή του ελληνικού κράτους που φρόντιζε για τη σχολική ύλη και τη στελέχωση των κυπριακών σχολείων, από τη δεκαετία του 1860 άρχισαν να αναπτύσσουν δράση και οι περιβόητοι «σύλλογοι». Δράση ανέλαβαν ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινούπολεως», ο αθηναϊκός «Φιλολογικός Σύλλογος "Παρνασσός"» και last but not least, ο «Εν Αθήναις προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Σύλλογος» που ήταν επισήμως κατευθυνόμενος από το ελληνικό υπ.Εξ. και ο οποίος διέπρεψε επίσης στα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης.

Οι σύλλογοι αυτοί δεν έκαναν κάτι διαφορετικό από το επίσημο ελληνικό κράτος. Χρηματοδοτούσαν την ίδρυση και τη λειτουργία σχολείων, αναλάμβαναν να βρίσκουν κατάλληλους ανθρώπους για τη στελέχωσή τους και έστελναν βιβλία και εξοπλισμό. Επίσης ζητούσαν τακτικές αναφορές για την κατάσταση των σχολείων, απογαφής μαθητών και άλλα στοιχεία. Ο ρόλος τους αναβαθμίστηκε κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας. Καθώς η βρετανική διοίκηση προσπάθησε να προωθήσει ένα εκπαιδευτικό σύστημα βασισμένο στα αγγλικά πρότυπα και κυρίως να περιορίσει την εμφανή εμπλοκή του ελληνικού κράτους, οι σύλλογοι αυτοί ανέλαβαν να κρατήσουν αμείωτη τη λειτουργία του μεγάλου εργοστασίου που παρήγαγε ασταμάτητα Έλληνες στην Κύπρο.

**

Το ελληνικό κράτος, ήδη από την ίδρυσή του άρχισε να σχεδιάζει και να οργανώνει την εξωτερική του πολιτική με βάση τις επεκτατικές του βλέψεις που το 1844 αποκρυσταλλώθηκαν στο δόγμα της Μεγάλης Ιδέας. Η Κύπρος ήταν εξ αρχής μέσα σε αυτούς τους σχεδιασμούς. Για την επίτευξη των επεκτατικών του στόχων το ελληνικό κράτος, πολύ πριν αρχίσει τις στρατιωτικές καταλήψεις εδαφών, χρησιμοποίησε κατα κόρον το εργαλείο της εκπαίδευσης. Οργάνωσε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο που η βασική του στόχευση ήταν ο εξελληνισμός. Κατόπιν, σε συνεργασία με την Εκκλησία που ηγεμόνευε στις ελληνόφωνες χριστιανικές κοινότητες της οθω-

Πίνακας που απεικονίζει την ανακοίνωση του φερμανιού για την εκτέλεση των επισκόπων, προκρίτων και επιφανών χριστιανών, το 1821. Ο Αρχιεπίσκοπος Κυπριανός σε ηρωική πόζα, όπως αρμόζει σε εθνικό οσιομάρτυρα, με τον γονατιστό πίσω του να απεικονίζει την αδιαμφισβήτητη ηγεσία της Εκκλησίας στο χριστιανικό μιλλέτ.

μανικής αυτοκρατορίας και με κομμάτια της νεοσύστατης αστικής τάξης το προώθησε σε όλες τις περιοχές που έβλεπε ως μελλοντική Ελλάδα. Η συγκρότηση ελληνικής συνείδησης ήταν μια διαδικασία που εξελισσόταν για δεκαετίες και που απέφερε σημαντικά αποτελέσματα.

Η ίδια ακριβώς μακροχρόνια διαδικασία εξελίχθηκε και στην Κύπρο. Οι επιδιώξεις του ελληνικού κράτους βρέθηκαν να συμπλέουν με τα συμφέροντα της κυπριακής Εκκλησίας και της αναδυόμενης αστικής τάξης. Μαζί έστησαν το εκπαιδευτικό σύστημα που έως τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα είχε παίξει σημαντικότατο ρόλο στο σχηματισμό και την εδραίωση της εθνικής συνείδησης των ελληνοκυπρίων. Το ζήτημα της Ένωσης που διαπερνά όλη τη νεότερη ιστορία της Κύπρου, τουλάχιστον έως τη διχοτόμηση το 1974, έχει τις ρίζες του σε αυτήν ακριβώς τη διαδικασία.

1. «Πλατσουρίζοντας με τους αόματους στα νερά της Αφροδίτης», *antifa* #47, 7/2015, «Εθνικοί μύθοι κάτω από την θαλπωρή του πράσινου ήλιου», *antifa* #48, 10/2015,

«Εθνικοί λόγοι και ανεπαρκείς αντίλογοι στο πέρασμα του αιώνα», *antifa* #50, 2/2016. Η σειρά των τριών κειμένων είχε τον γενικό υπότιτλο «Η συμβολή της αριστεράς στο χτίσιμο του μεταπολιτευτικού μύθου της "τραγωδίας της Κύπρου"».

2. Σπύρος Σακελλαρόπουλος, *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004) – Από τη συγκρότηση στη διχοτόμηση*, εκδόσεις Τόπος, 2018, σ. 68.

3. Για παράδειγμα οι Ελληνοκύπριοι δραγουμάνοι που από διερμηνείς και μεσάζοντες μετατράπηκαν σε φοροεισπράκτορες για λογαριασμό της Εκκλησίας, κατέληξαν να είναι οι πιο ακριβοπληρωμένοι αξιωματούχοι. Αναφέρεται στο Χάινς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, τόμος πρώτος (1878-1949)*, Εστία, 2007, σ. 57.

4. Χαράλαμπος Δ. Φ., *Η ίδρυση του πρώτου δημόσιου Γυμνασίου στην Κύπρο (1893)*, Εκδόσεις Παγκύπριου Γυμνασίου Λευκωσίας, 1997, σελ. 59.

5. Παναγιώτης Κ. Περισιάνης, *Συγκριτική Ιστορία της Εκπαίδευσης της Κύπρου (1800-2004)*, Gutenberg, 2006, σ. 55.

6. Χάινς Α. Ρίχτερ, *όπ.*, σ. 59.

7. Πέτρος Παπαπολυβίου, «Το ιστορικό πλαίσιο της κυπριακής εκπαίδευσης», στον συλλογικό τόμο Σήφης Μπουζάκης (επιμ), *Πανόραμα της ιστορίας της εκπαίδευσης - Όψεις και απόψεις*, Gutenberg, 2011, σ. 650.

8. Παναγιώτης Κ. Περισιάνης, *όπ.*, σ. 43.

9. Ανδρέας Ανδρέου, Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, Γιάννης Μπέτσας, «Η εκπαίδευση στη Μακεδονία (19ος αιώνας - 1914)»,

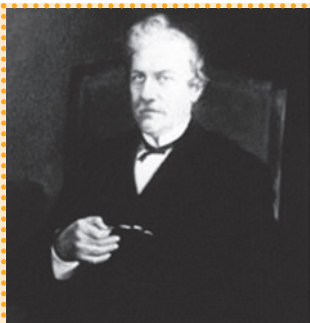
στο Σήφης Μπουζάκης (επιμ), *Πανόραμα της ιστορίας της εκπαίδευσης - Όψεις και απόψεις*, Gutenberg, 2011, σ. 558.

10. Η ημερομηνία αυτή είναι ολίγον περίεργη διότι συμπίπτει με την περίοδο που ως γυμνασιάρχης εμφανίζεται ο πολύ πιο γνωστός Μιχαήλ Βολονάκης. Παρ' όλα αυτά τη θητεία του ως γυμνασιάρχη αναφέρει τόσο το Πανεπιστήμιο Κύπρου σε λήμμα για τον Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως όσο και η Μασονική Στοά Αθηνών, των οποίων εμφανίζεται ως μέλος. Βλέπε <http://www.ucy.ac.cy/chartophylakeion/el/philologikos-sylogos>, και <http://www.grandlodge.gr/sarros-dimitrios-w-30800.html>

11. Παναγιώτης Κ. Περισιάνης, *όπ.*, σ. 45.

12. Ο πρώτος πρύτανης του στον λόγο που εκφώνησε στα εγκαίνια, παρόντος του βασιλιά Όθωνα, έθεσε την Κύπρο πρώτη-πρώτη στον κατάλογο των περιοχών προς «διαφώτιση». Αναφέρεται στο Παναγιώτης Κ. Περισιάνης, *όπ.*, σ. 32.

13. ΑΥΕ, Β', Προξενία Μακεδονίας: Σύλλογος, Κων. Παπαρρηγόπουλος προς Υπουργό Εξωτερικών Αλεξ. Κοντόσταυλο, 22 Οκτωβρίου 1883, αρ. 1544. Αναφέρεται στο Μαρία Κοτσαμπάση «Η εκπαιδευτική δραστηριότητα στις Σέρρες στα τέλη του 19ου αιώνα» που περιλαμβάνεται στον τόμο *Οι Σέρρες και η περιοχή τους*, Πρακτικά Β' Διεθνούς Επισημοτικού Συνεδρίου, Β' τόμος, 2013, σ. 517-518.

Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Η φήμη του ως θεμελιωτή της εθνικής ταυτότητας της νεοελληνικής κοινωνίας είναι ορθή. Μόνο που ο Παπαρρηγόπουλος κοπίασε για τη θεμελίωση της εθνικής ταυτότητας πολύ πέραν από τα σύνορα του ελληνικού κράτους.

ΠΟΙΟΙ ΚΑΙΓΟΝΤΑΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ;

Η αλήθεια είναι ότι η ζωή και το έργο αυτών των τριών συλλόγων ήταν τόσο πλούσια και η συνεισφορά τους στην εξωτερική πολιτική του ελληνικού κράτους τόσο μεγάλη, ώστε θα τους άξιζε πολύ μεγαλύτερη ενασχόληση από μέρους μας. Για την ώρα όμως θα πούμε τα ελάχιστα:

••• Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως ιδρύθηκε το 1861. Ιδρυτικά μέλη και βασικοί χρηματοδότες του ήταν οι Γεώργιος Ζαρίφης και Χρηστάκης Ζωγράφος, μεγαλοτραπεζίτες της Κωνσταντινούπολης που έγιναν πάμπλουτοι κυρίως δανείζοντας τεράστια ποσά στο οθωμανικό κράτος και κατόπιν πρωτοστατώντας στην επιβολή του πρώτου Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου στην οθωμανική αυτοκρατορία υπέρ των Ελλήνων αλλά και ξένων πιστωτών. Από το πόστο του υπεύθυνου της βιβλιοθήκης του Συλλόγου πέρασε και ο προαναφερθείς Δημήτρης Σάρρος (από τους πρώτους γυμνασιάρχες του Παγκύπριου Γυμνασίου). Όταν, το 1870, η βιβλιοθήκη του καταστράφηκε από πυρκαγιά, οι πρώτοι που έσπευσαν να βοηθήσουν με δωρεές υλικού και χρημάτων ήταν ο Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», ο Εν Αθήναις προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Σύλλογος και... φυσικά το Πανεπιστήμιο Αθηνών.

••• Ο Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1865 από τα τέσσερα αδέρφια Λάμπρου, ένα εκ των οποίων ήταν ο Σπυρίδων Λάμπρου· πρόεδρος της περιβόητης εθνικιστικής «Εθνικής Εταιρείας» το 1896

και βραχυπρόθεσμα πρωθυπουργός της Ελλάδας το 1916 (ή μάλλον της νότιας Ελλάδας, γιατί η βόρεια διοικούνταν από την Κυβέρνηση Εθνικής Αμύνης). Ο «Παρνασσός» αναγνωρίστηκε με βασιλικό διάταγμα το 1875 ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Μέλος του έγινε και ο γνωστός συγγραφέας της αρχαιο/βυζαντινο/ελληνικής ιστορίας, Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος (του οποίου μαθητής ήταν ο εθνικιστής Σπυρίδων Λάμπρου). Όλως τυχαίως και οι δύο διετέλεσαν κοσμήτορες του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στους μεγάλους ευεργέτες του συλλόγου συγκαταλέγονται το υπουργείο Εξωτερικών, το υπουργείο Παιδείας και η Τράπεζα της Ελλάδος.

••• Ο Εν Αθήναις προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων Σύλλογος ήταν το πιο σημαντικό εργαλείο «πολιτισμικής διείσδυσης» του ελληνικού κράτους στις μελλοντικές κτήσεις του. Ιδρύθηκε στην Αθήνα το 1869 από πανεπιστημιακούς, διπλωμάτες, τραπεζίτες, εμπόρους, ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους και πολιτικούς, δηλαδή από τους βασικούς εκπροσώπους της τότε αστικής τάξης και του κράτους. Μπορεί να ιδρύθηκε ως ιδιωτικό, «αυτοτελές», πολιτιστικό σωματείο, αλλά η συνεργασία του με το υπουργείο Εξωτερικών ήταν δηλωμένη και στενότερη· γεγονός που τον κατέστησε ημιεπίσημο θεσμό του ελληνικού κράτους. Βασικός του εμπνευστής φαίνεται να ήταν ο εθνικιστής καθηγητής Γρηγόριος Παπαδόπουλος. Ιδρυτικό μέλος και πρόεδρος από το 1882 έως το 1887 ήταν ο πανταχού παρόν Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Οι στόχοι του συλλόγου ήταν σαφείς: «το Συμβούλιον αυτού ενεργεί πάντα τα συντελούντα προς ενίσχυσιν του Ελληνισμού εν Θράκη, Μακεδονία, Ηπείρω, Αλβανία και οπουδήποτε της Ανατολής κριθή αναγκαίον». ¹³ Ο Σύλλογος κατάφερε να δημιουργήσει πυρήνες, κυρίως από πρόθυμα μέλη των τοπικών ελίτ, που «προωθούσαν την εθνική δραστηριότητα» σε όλες τις πόλεις των παραπάνω περιοχών, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Οι αδρές χρηματοδοτήσεις σχολείων και οι αποστολές χιλιάδων βιβλίων και υλικού γίνονταν συνήθως μέσω των κατά τόπους προξενείων και πρεσβειών, γεγονός που προκαλούσε τη δεδηλωμένη δυσανεξία της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ταυτόχρονα, ο σύλλογος ανέπτυξε ένα εκτενές δίκτυο που συνέλεγε πληροφορίες μέσω απογραφών, και όχι μόνο, για όλες αυτές τις περιοχές.